

*De voorlopige hechtenis als effectieve straf:
12 jaar maximum in Italië*

Voorlopige hechtenis en terrorismevervolgung — A. Negri Case

John Vervaele

*"In atrocissimis Leviores
Coniecturae sufficiunt et
licet indici iura transgredi"*

I. INLEIDING

Als één van de hoekstenen van de burgerlijke rechtsstaat geldt het fundamentele grondrecht op persoonlijke vrijheid. Tot op welke hoogte kan deze staatsvorm zijn eigen formele rechtsstructuur en rechtsprincipes handhaven als die botsen met wijzigende politiek-economische omstandigheden? Met andere woorden blijft Italië een rechtsstaat als die het strafrecht fundamenteel ombuigt tot een politiek instrument van ordehandhaving?

Bedoeling is hier in het kort een antwoord te formuleren aan de hand van de wetgeving op de voorlopige hechtenis én de toepassing ervan in de recente politieke procesvoering.

II. HISTORISCH OVERZICHT VAN DE ITALIAANSE WETGEVING TERZAKE

De huidige regeling betreffende voorlopige hechtenis begripd doorlichten impliceert teruggrijpen naar de basiselementen van het juridisch bestel.

A. Grondwettelijke regeling

Art. 13 van de Republikeinse Grondwet (1947), tot stand gekomen onder sterke invloed van het partisanenverzet dat zich na W.O.II had aangesloten bij de Communistische Partij, voorziet als grondrecht de onaantastbare persoonlijke

vrijheid. Deze kan enkel en alleen worden beperkt op basis van een gerechtelijke actie die steunt op een wettekst. Anderzijds is er wel een uitzonderingstoestand voorzien, waarbij de dienst staatsveiligheid voorlopige maatregelen (1) kan treffen die binnen de 48 uur moeten worden medege-deeld aan de gerechtelijke overheid. Indien deze maatregelen door haar niet worden bevestigd vervallen ze automa-tisch. Als fundamenteel grondrecht wordt in het laatste lid bepaald dat de maximumtermijnen inzake voorlopige hech-tenis door de wet worden bepaald.

B. Wettelijke regeling

1. *Jurisprudentiële praktijk in vervanging*

De historiek heeft duidelijk zijn contradicties, want op het moment van de inwerkingtreding van de nieuwe Grondwet (1947) voorzag het toen vigerend wetboek strafrechtspleging (2), daterend uit de Mussoliniperiode (1930) geen enkele regeling dienaangaande. De originele tekst (art. 272 C.C.P.) betreffende voorlopige hechtenis beperkte zich tot een pro-cedureregeling door de voorzitter van de rechtbank, indien het onderzoek meer dan vier maand duurde. In ieder geval was er geen sprake van vrijlating van de verdachte; ten hoogste kon de onderzoeksrechter sancties oplopen.

Om tegemoet te komen aan art. 13 G.W. werd teruggegrepen naar een gewoonteregel die jurisprudentieel was aanvaard in 1913, waarbij enkel en alleen de onderzoeksfase van het proces een beperkte termijn (3) werd onderworpen voor wat de voorlopige hechtenis betreft. Werd de onderzoeksfase op tijd afgesloten dan kon de verdachte voor *onbepaalde termijn* worden vastgehouden.

Bovendien ontwikkelde het Hof van Cassatie, op basis van deze regeling, een praktijk waarbij zelfs bij verstreken termijnen op het moment van het afsluiten van de onder-zoeksfase (en dus dat de verdachte vrijgelaten was) een nieuw aanhoudingsbevel samen met de verwijzingsbeslissing kon worden genomen, waarna de voorlopige hechtenis aan geen termijnen meer onderworpen was.

De laatste waarborgen van de verdachte gingen in rook op door een nieuwe tactiek van het O.M. Via herhaalde aan-vragen tot replieken tegen de verdediging konden de ter-mijnen én voor de afsluiting van het onderzoek én voor de

voorlopige hechtenis worden verlengd, m.a.w. de abusieve aanwending van het verdedigingsrecht van het O.M. maakte van art. 13 G.W. een compleet dode letter. Deze O.M.-praktijk werd evenwel door het Hof van Cassatie verboden.

2. Het grondrecht wordt een positief recht

Het heeft evenwel tot 1970 geduurd vooraleer art. 13 G.W. in een positieve rechtsregel werd vertaald. Na een beslissing van het Constitutioneel Hof (4), die de verplichting stelde vaste termijnen te bepalen voor de voorlopige hechtenis in alle procesfasen, werden er bij een decreet-wet van 1 mei 1970 (5) maatregelen getroffen.

Deze decreet-wet hield een verregaande liberalisering in van de voorlopige hechtenis, in de zin van sterke waarborgen voor de verdachte. Eerst en vooral werd een *bepaalde* termijn voor de voorlopige hechtenis voorzien voor de procesfase in eerste aanleg, die het dubbel bedraagt van de termijn voor de onderzoeksfase.

Bovendien werd ook de vermelde cassatiepraktijk bij wet verboden. Dus kon geen nieuw aanhoudingsmandaat meer worden genomen na het verstrijken van de termijnen voor voorlopige hechtenis in de onderzoeksfase, in zover het dezelfde feiten betrof.

3. Strafrecht als politiek instrument

Al vlug bleken echter de tegenstrijdige belangen tussen deze liberale wetgeving en de nieuwe strafpolitiek (6) naar boven te komen. In het proces Valpreda (7) werden allereerste goocheltoeren uitgehaald om de nieuwe wettelijke regeling te omzeilen. Bovendien werden in de Valpreda-wet (1971) ook de motivatie-redenen voor voorlopige hechtenis verruimd tot de vermelding van het gevaar dat de verdachte opnieuw een misdrijf pleegt. De *sociaal verweer-idee* of het gevaar voor de maatschappij werd dus voldoende grond om iemand als verdachte preventief op te sluiten.

Onder invloed van de economisch-politieke evolutie in Italië werd na een beslissing van het Constitutioneel Hof (1974) de oude Cassatiepraktijk in ere hersteld. Zelfs bij laattijdig sluiten van de onderzoeksfase kan bij de verwijzingsbeslissing opnieuw een aanhoudingsmandaat worden bevoelen voor dezelfde feiten. *Decreet-wet 11 april 1974* (8) voert, *ter bescherming van de publieke veiligheid*, het *trapsgewijze systeem* in voor de voorlopige hechtenis.

Bepaalde termijnen worden in art. 272 C.C.P. voorzien - dus niet beperkt tot terrorismemisdrijven - én op het niveau van de onderzoeksfase, én op het niveau van eerste aanleg, beroep en cassatie. De rekensom van deze beperkte termijnen brengt ons op het verbijsterende totaal van 8 jaar voorlopige hechtenis voor zware misdaden.

Dit blijkt evenwel voor de 30-jaar regerende Christen-Demokratische Partij onder de maat te liggen. Vanaf 1975 werd, steunend op de basiswet "Reale", in Italië een uitgebreide uitzonderingswetgeving op het getouw gezet. Wat de voorlopige hechtenis betreft werden in de *decreet-wet Cossiga* (1979) (9) de termijnen nogmaals verhoogd, waardoor de maximum termijn op twaalf jaar komt voor terrorismemisdrijven en een limitatief opgesomde lijst misdrijven.

Italië is blijkbaar vergeten dat het indertijd het Europees Verdrag ter Bescherming van de Rechten van de Mens (1950) heeft geratificeerd. Bepaalt art. 5 niet dat de verdachte zo vlug mogelijk op de hoogte moet worden gebracht van de inbeschuldigingstelling en dat hij binnen een *redelijke* termijn voor de rechter moet verschijnen? Maar er is hoop, want onlangs werd door de Commissie van Justitie in de Kamer een nieuw ontwerp wetboek strafrechtspleging neergelegd, waarin de voorlopige hechtenis tot maximum 8 jaar wordt gereduceerd. (10).

Daarnaast hebben ook de regeringsgezinde Craxiaanse socialisten in hun vurige campagne (11) tegen de onafhankelijke magistratuur een waardige daad gesteld: de oprichting van een vrijheidsrechtbank (Tribunale della libertà). In deze wet van 12 augustus 1982 (12) worden naast de voorlopige hechtenis alternatieven als huisarrest, opneming in een psychiatrische instelling, in een hospitaal e.d.m. uitgebreid. Deze zouden moeten worden gehanteerd in geval van zwangere vrouwen en ernstige medische aandoening (wat in de Italiaanse gevangenissen de regel is geworden). Daarenboven wordt het cassatieberoep tegen de onwettige hechtenis verruimd. In een arrest van het Constitutioneel Hof (13) werd de onmogelijkheid tot cassatieberoep tegen de aanhoudingsbevestiging door het O.M. bij het afsluiten van het onderzoek ongrondwettelijk verklaard. Dit wordt nu voor deze wet van 12 augustus in art. 263 C.C.P. opgenomen.

Verder krijgt de verdachte in een aantal limitatief voorgeschreven gevallen (vooral na de onderzoeksfase) het recht

tot herziening van het aanhoudingsmandaat op zijn initiatief. Deze aanvraag komt voor de raadkamer, en tegen de beslissing van deze instantie kan cassatieberoep worden aangetekend door alle belanghebbenden.

Wat het belang hiervan betreft schenkt de befaamde historicus Neppi Modona (14) klare wijn: "Deze wet is de laatste kans voor de magistratuur (15) om haar onafhankelijkheid te bewaren en zodoende de steeds grotere impact van de uitvoerende macht op het rechtelijk bestel af te remmen".

III. PROCESVERLOOP VAN A. NEGRI

1. Aanhouding

De basiswet "Reale" (1975) tegen het terrorisme, gestemd met de steun van de communistische partij, omwille van de zogenaamde intentie tot fascismevervolgning, laat op 7 april 1979 zijn ware gelaat zien.

Na herhaalde arrestaties in het milieu van de "Brigate Rosse" worden er op 7 april via een reusachtige razzia door de Digos (16), bijgestaan door de carabinieri, te Padova, Milano, Torino ... ongeveer 30 mensen uit Autonomia-kringen gearresteerd. Onder hen bevinden zich heel wat academici uit de faculteit Sociale en Politieke Wetenschappen te Padova en hoofdredacteurs van autonome tijdschriften ("Rosso", "Contro informazione", "Metropoli"). Een van hen is de befaamde hoogleraar staatsrecht A. Negri, verbonden aan de universiteit te Padova en de "Ecole des hautes Etudes" te Parijs. Op 21 december 1979 volgt een tweede reeks aanhoudingen in het Autonomia-milieu.

De inbeschuldigingstelling wordt ontwikkeld in het "Teorema Calegero", genoemd naar de communistische rechter die het onderzoek in handen heeft. Dit 700 bladzijden tellende dossier wordt pas in januari 1981 bekendgemaakt - bijna twee jaar na de feiten - maar heel wat lekt uit via politieverklaringen en voorafgaand onderzoek.

De originele inbeschuldigingstelling zag er als volgt uit:

1. NEGRI, FERRARI, BRAVO, SCALZONE, PIPERNO ... zijn de stichters en leiders van de Rode Brigades;
2. dezelfde mensen zijn de leiders en ideologische woordvoerders van diverse verbonden groeperingen die kunnen worden bestempeld als "autonome arbeidersorganisaties".

M.a.w. deze groep wordt door Calegero beschouwd als de leidende groep van alle terrorisme in Italië, inclusief het occulte.

Daarenboven wordt A. Negri te Rome beschuldigd van:

3. medewerking aan de moord op A. Moro; rebellie tegen de staat
4. een aantal andere moorden en aanslagen.

Door deze laatste beschuldigingen wordt het proces Negri naar Rome verplaatst (17).

2. Onderzoeksfase - bewijslast

Bij de eerste herziening, op 7 juli 1979, moet Calegero beschuldiging 1 wegens gebrek aan bewijzen laten vallen. Wel worden de andere inbeschuldigingstellingen verhoogd. Op 29 augustus 1979, datum van de tweede herneming, worden eveneens Piperno en Pace aangeduid als betrokken in de moord op Moro.

Pas in februari 1980, na getuigenisverklaringen van de "berouwvolle terrorist" (18) Peci blijkt voor de rechterlijke macht duidelijk de vergissing. Op 19 november 1980 verklaart de Romeinse rechtbank dat "Autonomia Operaio" niet in de zaak Moro betrokken is geweest, waarna Piperno en Pace werden vrijgelaten. Hiermee viel beschuldiging drie tegen Negri ook in het water.

Toch weet de Romeinse magistratuur de zaak te redden. Op basis van een aantal juridische listen wordt de façade terug opgetrokken. Immers, zowel de Rode Brigades als "Autonomia Operaio" worden beide van rebellie tegen de staat beschuldigd. Via deze *samenhang* kan één proces worden gevoerd én kan de *voorlopige* hechtenis *extra* worden *verlengd* (tot twee jaar en acht maand vóór de eerste uitspraak). Zodus wordt binnen de wettelijke termijn de inbeschuldigingstelling officieel bekendgemaakt (januari 1981). Nadien worden, opnieuw wegens bewijsmoeilijkheden, de beide processen gescheiden. Vervangend O.M.-lid Ciampiani stelt de gedecimeerde beschuldigingen op een rijtje. Resten alleen de beschuldiging van vage terrorismemisdrijven als subversieve vereniging, gewapende bendevoorming, gewapende rebellie én een aantal misdrijven tegen de eigendom. Vijfenzeventig mensen van Autonomia blijven aangehouden. Na controle van de feiten blijken de terrorisme-beschuldigingen hoofdzakelijk te steunen op het bewijs van de eenheid van organisatie en intenties, gestaafd door hun geschriften en congressen.

De geschiedenis gaat terug tot een congres van 1971 te Rome, waar volgens de beschuldiging "Potere Operaio" werd gesticht. In 1973 spat de organisatie uiteen op een conferentie te Rosalina. A. Negri sticht te Padova "Autonomia Operaio", Pace en Piperno blijven te Rome en Scalzone reist heen en terug tussen Milano en Rome. Om de politieke en vooral militaire banden tussen de organisaties te bewijzen wordt gesteund op tijdschriften als "Rosso", "Controinformazione", "Metropoli".

Is gewapende opstand tegen de staat soms een opiniedelict geworden ?

3. Aanvang van het proces 7 april

Op 7 juni 11. werd het proces geopend in de zaal waar tegelijkertijd het proces Moro wordt afgehandeld. Uit protest tegen deze toevallige samenhang weigerden verdachten te verschijnen. Het proces werd uitgesteld tot 9 november, datum tegen dewelke een speciale bunker in de rechtszaal zal worden geconstrueerd . De eindbeslissingen zijn voorzien midden '83.

CONCLUSIE

De wetgeving inzake voorlopige hechtenis bestuderen van een land waar bijna 2/3 van de gedetineerden verdachten zijn is onvermijdelijk de problematiek confronteren met de gevangenis situatie.

Als onschuldig geachte jaren doorbrengen in high security gevangnissen met als enige garantie het trapsgewijze gelimiteerde systeem van voorlopige hechtenis (12 jaar), dan rijzen sterke vragen met betrekking tot de voorlopigheid van de hechtenis.

Steeds wijzigende beschuldigingen, veranderende motivaties voor voorlopige hechtenis, vage terrorismeomschrijvingen doen het vermoeden rijzen dat in Italië de motieven voor de arrestatie post factum worden verzonnen.

In het Italiaanse strafrechtssysteem zijn overigens veront- rustende verschuivingen merkbaar. De eigenlijke straf wordt de voorlopige hechtenis zelf, daar de meesten het grootste gedeelte van hun veroordeling precies als verdachte hebben uitgezeten. Omwille van onderzoeksmotieven is deze hechtenis nog harder dan het gewone gevangenisregime.

Bovendien is er ook qua bewijslast en onderzoek een verschuiving merkbaar. Meer en meer wordt de rechter afhankelijk van "bekentenissen" en getuigenissen van "berouwvolle terroristen" verzameld door de politie. Met andere woorden het proces wordt gevoerd in de politiebunkers. Precies op basis van politieonderzoekingen krijgen de "pentiti" aanzienlijke strafvermindering en worden de beschuldigen praktisch zeker met lange voorlopige hechtenis opgezadeld.

De *rechterlijke macht* voelt zich *gepasseerd* door het feit dat het proces een *enscenering post factum* is geworden. Door de grotere machtstoename op politieel niveau heeft de confrontatie zich op dit punt gemanifesteerd. Voor de zomervakantie werden in Italië tal van politieagenten, inclusief de Digos, gearresteerd wegens foltering bij de ondervragingen.

Wat het systeem van voorlopige hechtenis betreft is het meer dan duidelijk dat een regelmatige, efficiënte controle, zoals in het Belgisch systeem, een minimumgarantie is voor het recht op vrijheid. Het invoeren van maximumtermijnen in het Italiaanse recht onder de beschreven vorm betekent dat een formeel grondrecht wordt afgebouwd tot verkapte strafveroordeling.

Terwijl de machtsbelangen worden uitgevochten zitten de verdachten voorlopig hun straf uit. De Italiaanse staat heeft de bewijslast meer dan omgekeerd.

september 1982

Noten

1. Deze ontsnappingsformule zonder verdere commentaar is een kaakslag voor het grondrecht zelf. Immers in uitzonderingstoestanden kan de staatsveiligheid maatregelen treffen die het grondrecht met de voeten treden, zoals grootscheepse arrestaties, verplaatsingsverbod, enz.
Deze regeling is ook voorzien in de recente Spaanse Grondwet (cfr. art. 55, lid 2, G.W.), waar een gedetailleerde uitwerking is voorzien. M.a.w. er wordt aangeduid onder welke voorwaarden bepaalde grondrechten kunnen worden geschorst.
2. Voortaan aangeduid als "Codice di procedura penale" C.C.P.
3. De duur van deze termijn is afhankelijk van het type misdrijf én van het al dan niet facultatief karakter van het aanhoudingsmandaat.
4. Constitutioneel Hof nr. 64/1970.
5. Opvallend is dat deze materie wordt geregeld door de uitvoerende macht, via machtsdelegatie. Is de regeling van dit fundamenteel grondrecht geen exclusieve bevoegdheid van de parlementaire verkozen vertegenwoordiging ! Ook hier kan de parallel worden getrokken met de recente Spaanse evolutie. Via decreten werd de ganse anti-terroriswetgeving uitgewerkt, die bij definitie geen fundamentele rechten raakt.
6. De echte moeilijkheden verschijnen evenwel ten tonele op het eind van de jaren zestig met de eerste barsten in de economische hoogconjunctuur. De Italiaanse economie, hoofdzakelijk gebaseerd op de reusachtige automobieliindustrie en nevenssectoren, incasseert immers zware klappen op de internationale kapitaalmarkt.
De crisis in het produktieproces en de gespannen kapitaaltoestand doen de opgeblazen economische mythe, gekoppeld aan een relatieve welvaart in de jaren zestig, uiteenspatten. Onder druk van de verschuivingen in de produktieverhoudingen, die een marginalisatieproces creëren op de arbeidsmarkt, met de diverse gevolgen wat betreft woonsituatie, onderwijs ..., ontstaat in '68-'69 wat later de "rode jaren" wordt genoemd.
In tegenstelling tot andere Europese landen die een gelijkaardig proces meemaakten (mei '68 in Frankrijk bijvoorbeeld) komt in Italië een beweging tot stand, met als centrale ruggegraat *de arbeidersbeweging zelf*, die zowel op produktievlak, via de intense syndicale campagnes, als op ideologisch-politiek niveau een diepe crisis teweeg brengt. De arbeidersbeweging, gesteund door het studentenverzet, is op zeker moment zo sterk dat een machtsovername, althans intern-politiek, in het verschiet ligt. De reusachtige stakingen, betogingen en bezettingen vinden hun hoogtepunt eind '69 in de "hete herfst", die de diepe crisis in het politiek-economisch systeem weerspiegelt.
De liberale rechtsstaat, gefundeerd op de progressief liberale grondwet van '48 is niet meer in staat via democratische middelen legitimatie én repressie in het kapitalistisch produktieproces waar te maken. De relatieve overgang via fascisering van een liberale naar een autoritaire rechtsstaat laat zich uitgesproken voelen én in de politieke strategie van de diverse staatsorganen t.a.v. de arbeidersbeweging én in de marginalisering van de niet-institutionele

oppositie.

Vanaf deze kritische fase ontwikkelt zich, met efficiënte hulp van de veiligheidsdiensten, leger en politie van de Italiaanse staat (als institutie eng verweven met het gouvernementeel bastion D.C.) het zwarte terrorisme, dat vooral tussen 1969 en 1974 ware terreur zaait. De afgrijpselijke bomaanslagen Piazza Fontana, Brescia en Italicus vertoeven, ondanks de talrijke aanwijzingen i.v.m. samenwerking tussen veiligheidsdiensten en fascistische groeperingen, nog steeds in de processuele gangen, door het "optimale werk" van de "Romeinse magistratuur".

7. In 1969 werd te Milaan op de Piazza Fontana een zware bomaanslag gepleegd met tal van dodelijke slachtoffers. Na de feiten werden anarchistische vlugschriften gevonden. De befaamde anarchist Valpreda werd in beschuldiging gesteld. Na grondig onderzoek door een aantal magistraten bleken de vlugschriften van de Italiaanse staatsveiligheid afkomstig te zijn. Valpreda werd vrijgelaten wegens gebrek aan bewijzen en twee fascistische (Freda en Ventura), die samenwerkten met de staatsveiligheid, werden beschuldigd. In 1981 werd het proces afgesloten met vrijspraak. Doch er volgde cassatieberoep en op 11 juni 11. besloot het Hof van Cassatie de verbreking. Dus er komt een nieuw proces én tegen Valpreda én tegen Freda en Ventura.
8. Decreet-wet nr. 89/1974.
"Provvedimenti urgenti, ordine pubblico & criminalita".
9. Decreet-wet nr. 625/15 december (wet 6 februari 1980/ nr. 15)
"Misure urgenti per la tutela dell'ordine democratico e della sicurezza pubblica". Weliswaar werd in 1981 de wetgeving inzake voorlopige hechtenis, op initiatief van de Radicale Partij, samen met de abortuskwestie tevergeefs aan een referendum onderworpen.
10. De wetgevende delegatie aan de Regering voor de uitwerking van een nieuw C.C.P. steunt op de wet van 3 april 1974. Deze werd wel qua termijn verlengd op 5 mei 1976 (n. 199), op 23 mei 1977 (n. 239) op 1 augustus 1980 (n. 438). Bovendien werd de inhoud van de delegatie in het kader van de terrorismevervolgning gewijzigd in de Justitiecommissie van de Kamer (21 februari 1980).
11. De versplinterde sociaal-democratische partij heeft onder de leiding van Craxi in de regeringsploeg Spadolini een harde politiek gevoerd ten voordele van een sterkere greep van de uitvoerende macht op de magistratuur.
12. Wet nr. 532/12 augustus 1982.
13. Constitutioneel Hof nr. 173/14 juli 1971.
14. Vooral bekend omwille van zijn publikaties. "Sciopero, potere politico e magistratura 1870/1922", "Magistratura e fascismo" en zijn juridische commentaren in gezaghebbende kranten als "La Repubblica".
15. In dit verband moet worden gewezen op de enorme politisering (niet-partijpolitiek) van de Italiaanse magistratuur. Door de onafhankelijke benoemingspolitiek via zware staatsexamen worden alle strekkingen van uiterst links tot uiterst rechts vertegenwoordigd. Vooral de politieke aanwending van het strafproces door de Italiaanse staat (cfr. Valpreda-zaak, cfr. Brescia-zaak, cfr. Moro-zaak ...) heeft de politisering nog versneld. Enerzijds slaagt de Romeinse conservatieve magistratuur erin grove schandalen (als P.2)

verborgen te houden. Anderzijds worden politieagenten gearresteerd onder beschuldiging van foltering van verdachten.

16. Dit is de Italiaanse politieke politie.
17. Er wordt beweerd dat beschuldigingen drie en vier een list waren om het proces in Rome te krijgen, waar de magistratuur gekend staat als zeer conservatief en sterk verbonden met de regeringspolitiek.
18. Deze formule werd in 1981 in het C.C.P. ingelast. Deze "Pentiti" krijgen gevoelige strafvermindering als ze decisieve feiten mededelen aan het gerecht betreffende terroristische activiteiten.

Bibliografie

Wetteksten

Codice di Procedura Penale e norme complementari a cura di Giovanni Corso Giuffrè Milano, 1981.

Codice di Penale e norme complementari a cura di Giovanni Corso Giuffrè Milano, 1979.

Legge 12 agosto 1982, n. 532 / Gazzetta Ufficiale 14-8-82 n. 223

Juridische commentaar

La recente legislazione penale, Palazzo F. Cedam / Padova 1980.

Commentario della Costituzione - Rapporti civili art. 13-14. Amato G. Zanichelli 1977.

Nuove linee di politica criminale nel decreto legge n. 99 (11-4-1974). Gruppo penalistico dell'Università di Bologna. Il Mulino - 1974 p. 481 - 494.

Politieke commentaar

Le Monde
La Repubblica
Il Manifesto
El Viejo Topo